

HUDUDIY TURIZM LOYIHALARIDA IJTIMOY MUHIT VA MAHALLIY QADRIYATLARNING IQTISODIY SAMARADORLIKKA TA'SIRI**Nishonova Barchinoy Rashid qizi**

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20330902>

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi hududiy turizm loyihalarini ishlab chiqish va amalga oshirish jarayonida ijtimoiy muhit hamda mahalliy qadriyatlarining iqtisodiy samaradorlikka ta'siri ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Bugungi kunda turizm sohasi hududlar iqtisodiyotini rivojlantirish, yangi ish o'rinlari yaratish, xizmat ko'rsatish tarmoqlarini kengaytirish, mahalliy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va aholining daromad manbalarini ko'paytirishda muhim omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, hududiy turizm loyihalarining muvaffaqiyati faqat zamonaviy infratuzilma, investitsiya hajmi, mehmonxona va transport xizmatlari sifati bilan emas, balki shu hududdagi ijtimoiy barqarorlik, mahalliy aholining turizmga munosabati, madaniy merosga hurmat, urf-odat va an'analarni saqlash darajasi bilan ham bevosita bog'liqdir.

Tezisdagi ijtimoiy muhitning turizm loyihalari samaradorligiga ta'siri mahalliy aholining loyihalarda faol ishtiroki, mehmondo'stlik madaniyati, xizmat ko'rsatish sifati, xavfsizlik muhiti va ijtimoiy hamkorlik orqali namoyon bo'lishi asoslab beriladi. Mahalliy qadriyatlar esa hududning o'ziga xos turistik qiyofasini shakllantiruvchi muhim omil sifatida qaraladi. Milliy urf-odatlar, xalq hunarmandchiligi, tarixiy obidalar, an'anaviy taomlar, milliy liboslar, xalq og'zaki ijodi va marosimlar hududning turistik jozibadorligini oshirib, turistlar oqimini ko'paytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bunday omillar kichik biznes, oilaviy tadbirkorlik, hunarmandchilik va xizmat ko'rsatish sohaslarining rivojlanishiga iqtisodiy turtki beradi.

Kalit so'zlar: hududiy turizm, ijtimoiy muhit, mahalliy qadriyatlar, iqtisodiy samaradorlik, madaniy meros, mahalliy aholi, turistik jozibadorlik, barqaror rivojlanish, turizm loyihasi, xizmat ko'rsatish madaniyati, hunarmandchilik, hududiy iqtisodiyot.

THE IMPACT OF SOCIAL ENVIRONMENT AND LOCAL VALUES ON ECONOMIC EFFICIENCY IN REGIONAL TOURISM PROJECTS

Abstract. This thesis scientifically and practically analyzes the impact of the social environment and local values on economic efficiency in the process of developing and implementing regional tourism projects. Today, the tourism sector is one of the important factors in developing the regional economy, creating new jobs, expanding service networks, supporting local entrepreneurship, and increasing sources of income for the population. In particular, the success of regional tourism projects is directly related not only to modern infrastructure, investment volume, the quality of hotel and transport services, but also to social stability in the region, the attitude of the local population to tourism, respect for cultural heritage, and the level of preservation of customs and traditions.

The thesis substantiates the impact of the social environment on the efficiency of tourism projects through the active participation of local residents in projects, a culture of hospitality, quality of service, a safe environment, and social cooperation. Local values are considered an important factor shaping the unique tourist image of the region. National traditions, folk crafts, historical monuments, traditional cuisine, national costumes, folklore and rituals increase the tourist attractiveness of the region and serve to increase the flow of tourists. At the same time,

such factors provide an economic impetus to the development of small businesses, family entrepreneurship, crafts and service sectors.

Keywords: regional tourism, social environment, local values, economic efficiency, cultural heritage, local population, tourist attractiveness, sustainable development, tourism project, service culture, crafts, regional economy.

Tahlil va natijalar

Hududiy turizm loyihalarining iqtisodiy samaradorligini baholashda faqat turistlar soni yoki tushgan daromadni emas, balki mahalliy aholining turizm jarayonidagi ishtiroki, ijtimoiy muhitning barqarorligi, madaniy meros obyektlarining saqlanishi va mahalliy qadriyatlarning turistik mahsulotga aylanish darajasini ham hisobga olish zarur. Chunki turist hududga faqat mehmonxona yoki transport xizmati uchun emas, balki o'sha joyning madaniy ruhi, urf-odati, mehmondo'stligi, milliy taomlari, hunarmandchiligi va tarixiy muhitini ko'rish uchun tashrif buyuradi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda turizm oqimi sezilarli darajada oshmoqda. Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda turistik maqsadlarda O'zbekistonga kelgan xorijiy fuqarolar safarlari soni 7 957,2 mingtani tashkil etgan va bu 2023-yilga nisbatan 20,1 foizga ko'p bo'lgan. 2020-yilda bu ko'rsatkich 1 504,1 mingtani tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilga kelib qariyb 5,3 barobarga oshgan. Bu holat hududiy turizm loyihalarining iqtisodiy imkoniyatlari kengayotganini ko'rsatadi.

Yil	O'zbekistonga turistik maqsadda kelgan xorijiy fuqarolar safarlari, mingta	O'sish xususiyati
2020	1 504,1	Pandemiya ta'sirida keskin pasayish
2021	1 881,3	Tiklanish bosqichi boshlandi
2022	5 232,8	Turizm oqimi tez tiklandi
2023	6 626,3	Barqaror o'sish davom etdi
2024	7 957,2	2023-yilga nisbatan 20,1% o'sish

Ushbu statistik holat shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda turizm bozori pandemiyadan keyingi davrda tez tiklanib, hududiy turizm loyihalari uchun real iqtisodiy asos yaratmoqda. Ayniqsa, Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Toshkent, Farg'ona vodiysi, Surxondaryo va Qashqadaryo kabi hududlarda tarixiy-madaniy meros obyektlari, milliy hunarmandchilik, ziyorat maskanlari, gastronomik turizm va etnomadaniy tadbirlar turistlar oqimini oshirishda muhim rol o'ynamoqda.

Turizm xizmatlari eksporti ham iqtisodiy samaradorlikni baholashda muhim ko'rsatkich hisoblanadi. 2024-yilda O'zbekiston turizm xizmatlari eksporti 3,5 mlrd AQSH dollariga yetgani qayd etilgan. Bu xizmatlar eksporti tarkibida turizmning ulushi juda yuqori ekanini ko'rsatadi. Masalan, 2024-yilda xizmatlar eksporti tarkibida turizm 48,8 foiz ulushga ega bo'lgan. Bu raqamlar hududiy turizm loyihalarida mahalliy qadriyatlarni iqtisodiy resurs sifatida rivojlantirish katta daromad manbai bo'lishi mumkinligini tasdiqlaydi.

Mahalliy qadriyatlarning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri, avvalo, turistik mahsulotning noyobligini oshirish orqali namoyon bo'ladi. Masalan, Buxoroda zardo'zlik va tarixiy me'morchilik, Xivada Ichan-qal'a muhiti, Samarqandda Registon va ziyorat obyektlari, Farg'ona vodiysida kulolchilik, atlas-adras, pichoqchilik, Surxondaryoda qadimiy arxeologik yodgorliklar va etnografik an'analar hududiy turizm brendini shakllantiradi. O'zbekistonda 7,4 mingta madaniy meros obyekti mavjudligi, ulardan 209 tasi YUNESKO bilan bog'liq muzey shaharlar hududida joylashgani mamlakatning madaniy turizm salohiyati yuqori ekanini ko'rsatadi.

Ijtimoiy muhitning ijobiy bo'lishi turistlarning hududda ko'proq vaqt qolishiga, ko'proq xizmatlardan foydalanishiga va qayta tashrif buyurish ehtimolining ortishiga olib keladi. Masalan, mahalliy aholining mehmondo'stligi, xavfsiz muhit, toza hudud, sifatli xizmat, milliy taomlar va hunarmandchilik mahsulotlari turist xarajatlarini oshiradi. Natijada mehmon uylari, oilaviy korxonalar, transport xizmatlari, ovqatlanish shoxobchalari, gidlik xizmati va suvenir savdosi rivojlanadi.

Hududiy turizm loyihalarida ijtimoiy muhit va mahalliy qadriyatlar iqtisodiy samaradorlikni oshiruvchi bevosita omil hisoblanadi. Agar loyiha mahalliy aholiga daromad olib kelsa, aholi turizm rivojiga ijobiy munosabatda bo'ladi. Aksincha, mahalliy aholi manfaatlari hisobga olinmasa, turizm tashqi investorlar yoki alohida xizmat ko'rsatuvchi guruhlar foydasiga ishlashi mumkin. Bu esa ijtimoiy norozilik, xizmat sifati pasayishi va turistik jozibadorlikning kamayishiga olib keladi.

Natijalar asosida aytish mumkinki, hududiy turizm loyihalarida eng yuqori iqtisodiy samaradorlik quyidagi sharoitlarda yuzaga keladi: birinchidan, mahalliy aholi turizm xizmatlari zanjiriga jalb qilinsa; ikkinchidan, madaniy meros obyektlari saqlangan holda foydalanilsa; uchinchidan, milliy qadriyatlar sun'iy ko'rinishda emas, tabiiy madaniy muhit sifatida turistlarga taqdim etilsa; to'rtinchidan, hunarmandchilik, gastronomiya, ziyorat, ekologik va etnoturizm yo'nalishlari o'zaro bog'langan holda rivojlantirilsa.

Shunday qilib, O'zbekistonda turistlar oqimining 2020-yildagi 1,5 mln safardan 2024-yilda qariyb 8 mln safarga yetgani, turizm xizmatlari eksportining esa 3,5 mlrd AQSH dollariga chiqqani hududiy turizm loyihalarining katta iqtisodiy imkoniyatga ega ekanini ko'rsatadi. Biroq bu imkoniyatdan samarali foydalanish uchun har bir hudud o'zining ijtimoiy muhiti, mahalliy qadriyatlari va madaniy merosini iqtisodiy rivojlanish bilan uyg'unlashtirishi lozim.

Xulosa

Hududiy turizm loyihalarida ijtimoiy muhit va mahalliy qadriyatlar iqtisodiy samaradorlikni oshiruvchi muhim omillar hisoblanadi. Turizmning rivojlanishi faqat mehmonxona, yo'l, transport, reklama yoki investitsiya bilan cheklanmaydi. Uning barqaror natija berishi mahalliy aholining turizm jarayoniga munosabati, hududdagi mehmondo'stlik muhiti, xavfsizlik, xizmat ko'rsatish madaniyati, milliy urf-odatlar va tarixiy-madaniy merosning saqlanishi bilan bevosita bog'liqdir.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mahalliy qadriyatlar hududning o'ziga xos turistik brendini shakllantiradi. Milliy taomlar, hunarmandchilik, an'anaviy marosimlar, tarixiy obidalar, xalq og'zaki ijodi va mahalliy turmush tarzi turistlar uchun alohida qiziqish uyg'otadi. Natijada hududga keluvchi turistlar soni ortadi, xizmatlarga talab kuchayadi, kichik biznes va oilaviy

tadbirkorlik rivojlanadi, yangi ish o‘rinlari yaratiladi hamda mahalliy aholining daromad manbalari kengayadi.

Shuningdek, ijtimoiy muhitning barqarorligi turizm loyihalarining uzoq muddatli samaradorligini ta’minlaydi. Agar mahalliy aholi turizmdan manfaatdor bo‘lsa, ular turistlarga sifatli xizmat ko‘rsatishga, madaniy merosni asrashga va hudud obro‘cini oshirishga faol hissa qo‘shadi. Aksincha, mahalliy aholi manfaatlari hisobga olinmasa yoki qadriyatlar haddan tashqari tijoratlashtirilsa, turizm loyihalarida ijtimoiy ziddiyatlar, xizmat sifati pasayishi va iqtisodiy samarasizlik yuzaga kelishi mumkin.

Shu bois hududiy turizm loyihalarini ishlab chiqishda ijtimoiy va madaniy omillarni alohida strategik yo‘nalish sifatida baholash zarur. Mahalliy aholini turizm faoliyatiga jalb etish, hunarmandchilik va milliy mahsulotlarni qo‘llab-quvvatlash, madaniy meros obyektlaridan oqilona foydalanish, xizmat ko‘rsatish madaniyatini oshirish va turizm daromadlarining hudud ichida adolatli taqsimlanishini ta’minlash iqtisodiy samaradorlikni kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2019). O‘zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida. Lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2023). “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida. Lex.uz.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2021). Turizm, sport va madaniy meros sohalarida davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. Lex.uz.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2018). Moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. Lex.uz.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. (2025). Turizm va dam olish sohasi statistik ko‘rsatkichlari. Toshkent: Statistika agentligi.
6. UN Tourism. (2024). Sustainable development in tourism. Madrid: United Nations Tourism.
7. United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2024). Sustainable tourism and the Sustainable Development Goals. New York: UN DESA.
8. UNESCO. (2024). World Heritage and Sustainable Tourism Programme. Paris: UNESCO World Heritage Centre.
9. UNESCO. (2006). Tourism, culture and sustainable development. Paris: UNESCO Publishing.
10. UNWTO and UNDP. (2017). Tourism and the Sustainable Development Goals: Journey to 2030. Madrid: World Tourism Organization.
11. World Bank. (2020). Uzbekistan: Resilient Cultural Heritage and Sustainable Tourism Development. Washington, DC: World Bank.
12. Orzikulov, B. (2024). Regulatory and legal documents on the development of tourism in Uzbekistan. *American Journal of Social Sciences and Humanity Research*, 4(5), 64–7